

*Дем'янчук Ю. І.,
кандидат економічних наук,
викладач кафедри технічного перекладу
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕКСТОЗОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ АВТОМАТИЗОВАНОГО ПЕРЕКЛАДУ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ НАТО, ООН ТА СОТ

Анотація. У статті розглядається проблема застосування текстозорієнтованого підходу в процесі автоматизованого перекладу спеціалізованих термінологічних словосполучень НАТО, ООН та СОТ. Порівнюються загальний переклад юридичних документів і можливість багатоваріантного перекладу спеціалізованих термінів через перекладацький сервіс “Reverso Context”. Сформульовано висновок, що в корпусах тексту НАТО, ООН та СОТ присутні різні види термінів та термінологічних словосполучень, переклад яких потрібно здійснювати відповідно до принципів спеціалізованої мовної приналежності.

Ключові слова: спеціалізований текст, корпус тексту, термінологічні словосполучення, НАТО, ООН, СОТ, автоматизований переклад, Reverso Context.

Постановка проблеми. Якісний автоматизований переклад термінологічних словосполучень у спеціалізованих текстах НАТО, ООН та СОТ – необхідна умова як корпусного так і текстозорієнтованого підходів.

Юридично-правові документи ООН, СОТ та НАТО тісно пов'язані із соціально-політичними та культурними особливостями країн-учасниць організацій, тому юридичний переклад цих документів вважається одним із найскладніших у середовищі перекладачів, тому що з метою адекватного передання юридичної інформації мова юридичного перекладу має бути особливо точною та достовірною. Документи ООН, СОТ та НАТО мають високий ступінь варіювання, клішовані форми, містять інформацію, яка має оформлятися раз і назавжди встановленим чином, відповідно до суворих конвенцій та законів міжнародних організацій.

Тому, під час автоматизованого перекладу офіційних юридичних документів найчастіше виникає проблема відсутності стилістичного, граматичного та лексико-семантичного зв'язків між частинами тексту. Нині частотними у використанні є сучасні програми. Зокрема, такі похибки були нами знайдені у співвіднесеності онлайн-перекладачів пошукової системи Google з Національними Корпусами Мови. Попри те, що і системи машинного перекладу здійснювали пошук слів у словниках, розпізнавали терміни, вставляли переклад у текст, створювали паралельні двомовні текстові бази даних, зберігали форматування, – якість автоматичного перекладу залишається далекою від досконалості, адже лише в рідкісних випадках машинний переклад є цілком адекватним. Проблему текстозорієнтованого підходу в процесі перекладу юридичних текстів розглядали А.Ф. А.Ф. Архипов [1], В.В. Балабін [2], А.Ш. Давлетукаєва [3], Л.А. Дінес [4], В.Н. Комісаров [5], Г.В. Кубиц [6] та інші. Проте застосування програмного перекладу, який здатен враховувати спеціалізацію тексту, не розглядалося науковцями.

Метою статті є аналіз застосування текстозорієнтованого підходу в процесі автоматизованого перекладу термінологічних словосполучень НАТО, ООН та СОТ.

Поставлена перед нами мета вимагає розв'язання концептуальних завдань: розглянути текстологічні властивості перекладу юридично-правових документів НАТО, ООН та СОТ; вказати на спільні та відмінні властивості термінологічних словосполучень у спеціалізованих правових документах; навести приклад багатозначності окремих термінологічних словосполучень із текстів НАТО, ООН та СОТ на основі перекладацького сервісу “Reverso Context”.

Виклад основного матеріалу. Автоматизований переклад спеціалізованих текстів НАТО, ООН та СОТ вимагає їх співвіднесеності з поняттям «еквівалентність» та мовами спеціального призначення. На думку В.Н. Комісарова, відношення між змістом оригіналу та перекладу позначається терміном «еквівалентність», а саме поняття «еквівалентність» набуває оцінкового характеру і «хорошим», або «правильним» перекладом, визнається лише «еквівалентний переклад» [5, с. 84]. Інший дослідник Л.А. Дінес співвідніє еквівалентність із «комунікативно-функціональним інваріантом» вихідного тексту [4, с. 42]. Відповідно, переклад термінологічних словосполучень як ключових одиниць спеціалізованого еквівалентного тексту є необхідною умовою точності перекладу всього юридичного тексту. Можна погодитися з Г.В. Кубицем, що юридичний переклад не може бути здійснено коректно без використання спеціальних пізнань у відповідній галузі права, без знання специфіки конкретного виду правовідносин [6, с. 47]. На думку дослідника, необхідно орієнтуватися в чинному законодавстві, а також володіти спеціальною лексикою і знати особливості використання іноземної юридичної термінології в конкретному контексті [6, с. 48]. Юридичний переклад завжди пов'язаний із певними труднощами, зокрема неможна перекласти нормативний акт, договір та інші документи, не розбираючись у тонкощах використання англійської юридичної термінології. Тому обов'язково враховуються текстологічні та стилістичні властивості спеціалізованих документів з обов'язковим врахуванням юридично-правових, мілітаризаційних, фінансово-економічних термінологічних словосполучень.

Дослідниця І.Г. Федотова наголошує, що в загальних рисах можна виділити два шляхи перекладу, за якими варто опрацювати спеціалізовані тексти: переклад прямий, або буквальный, і переклад непрямий (зовнішній) [7, с. 73]. Буквальний переклад спеціалізованих документів зберігає близькість до перекладу і, відповідно, відтворює оригінал із більшою або меншою повнотою. Оскільки досягнення ідеального перекладу

є не зовсім можливим, перекладачеві доводиться йти на різного роду компроміси. Водночас юридичний документ є особливим перекладом, де мова має забезпечувати реалізацію суспільного призначення й відповідності правовому кодексу міжнародних організацій.

Наприклад, у вже перекладених на українську мову фінансово-правових текстах СОТ термін «товар» має звичайне трактування – вироблення продукції для продажу. Натомість, в англійських текстах – це п'ять термінів, які мають абсолютно різне значення “*things that are produced to be sold*”, кожен з яких вживається в кожному конкретному випадку по-своєму і в різних особливих стійких словосполученнях [8]: *goods* – слово, яке походить від прикметника “*goods*” – тобто все, що добре для людини, вживається в основному в множині, за винятком наукової літератури, де ця лексема є економічною категорією і перекладається як товар. Відповідно, виникають термінологічні словосполучення: *consumer goods, goods and chattels, goods account, goods afloat, goods and services tax, goods credit, goods flow, goods in bulk, goods turnover, goods under arrest, goods wagon* та інші. Наступна частина тексту: “*wares – things that are for sale, usually not in a shop, things they sell in the street in a market old fashioned. ex. Vendors displayed their wares in basket or on the ground*”. Термін “*wares*” – перекладається як товари на складі, галантерейні товари, тобто товари тривалого зберігання. Звідси слово *warehouse* і його похідні: *warehouse bond, warehouse charges, warehouse entry, warehouseman, warehouse recip, warehousing* тощо. Інший термін “*product*” у документах СОТ інколи вживається в значенні «товар»: *product life cycle, product liability, product payback, product unit cart*.

Варто наголосити, що стійкі вирази, які раніше застосовувалися в економічних текстах СОТ, змінюються. Так, наприклад, вираз, що характеризував товари та послуги “*goods and*

services” змінився на вираз “*products and services*” [9, с. 12]. Проблемним є переклад різноманітних торгових оборотів, що починаються прийменником *with*. Наприклад: *with the country possessing rich fuel and raw materials, there is always a great potential to expand exports*. У таких випадках торговий оборот, що починається прийменником *with*, перекладається на українську мову як «у зв'язку з тим, що», «тому що», «через того, що»: “*With having more information, I will not be able to advise you. With transactions conducting between two counterparts over the telephone or via an electronic network, the FX market is considered an Over The Counter (OTC) or “interbank” market*”. У таких складних випадках варто застосовувати електронні перекладацькі сервіси з метою вияву багатозначності та багатоваріантності застосування спеціалізованих термінологічних словосполучень СОТ (рисунок 1) [10].

У сервісі “*Reverso Context*” здійснювалося виведення спеціалізованих ідіом із ключового слова “*agreementon*” (сільськогосподарський) [10]: *Agreementon Agriculture* – Угода (СОТ) по сільському господарству (укладено в процесі Уругвайського раунду, встановлює нові правила і зобов'язання в торгівлі сільгосппродукцією щодо доступу на ринок, внутрішньої підтримки та експортних субсидій); *Agreementon the Applicationof Sanitaryand Phytosanitary Measures (SPS Agreement)* – Угода (СОТ) про застосування санітарних та фітосанітарних заходів (призначено для того, щоб санітарні заходи не використовувалися як метод невинуватого дискримінації між різними країнами); *Agreement on Basic Telecommunications Services* – Угода (СОТ) з основних телекомунікаційних послуг (набула чинності з 1 січня 1998 р., містить зобов'язання з доступу на ринок основних телекомунікацій 69 країн-учасниць); *Agreementon Customs Valuation (ACV)* – Угода СОТ про митну оцінку (формальна назва – Угода про застосування статті VII ГАТТ); *Agreement on Dispute Settlement (ADS)* – домовленість про правила і процедури (БРМ), врегулювання суперечок. Тому робота зі спеціалізованими корпусами є обов'язковою для якісного трактування термінологічних словосполучень, які можна застосовувати у різних текстових варіантах.

Багатоконтекстуальним є також переклад термінологічних словосполучень юридично-правових документів ООН та НАТО. Наприклад, за тематикою документи ООН за цільовою приналежності і комунікативною спрямованістю поділяємо на статутні документи і декларативні документи. Вони відрізняються за інформаційною спрямованістю. У випадку зі статутними документами адресатами є країни-члени ООН, а у випадку з декларативними документами адресатом є світова спільнота.

На лексичному рівні мова документів ООН містить лексику і фразеологію державного права, цивільного права, кримінального права, кодексу законів про працю, сімейного кодексу [11]: *political subdivision, terminate the employment*. Дипломатичні тексти містять лексику і фразеологію, пов'язану з роботою адміністративних органів, службовою діяльністю громадян, наприклад [11]: *rules of procedure, human rights violation, to justify*; вживання лексики, що належить до політичної комунікації: *an armed conflict, national and regional mechanisms, implementation*; спеціалізована інтернаціональна лексика [11]: *control, contact, nation, normalization*; іменники, які позначають державний лад країн, наприклад: *The United States, People's Republic of China, Czech Republic, etc.*; збірні іменники: *assembly, authority, government*; мовні кліше: *high contracting parties* – високі до-

Reverso
Translator Dictionary Context Conjugation

English Russian

Agreementon Agricultur

Реклама закрывает контент Не интересно Неприемлемая реклама

agreement
n (consent) согласие, (arrangement) соглашение, договор
in agreement with в согласии с +instr
we are in complete agreement между нами
полное согласие
by mutual agreement по взаимному соглашению

production agreement
n (US) соглашение о долевом распределении продукции

productivity agreement
n (BRIT) договор о производительности труда

threshold agreement
n (ECON) способ приведения в соответствие заработной платы работников со стоимостью жизни способ приведения в соответствие заработной платы работников со стоимостью жизни

Рис. 1. Приклад перекладу спеціалізованих термінологічних словосполучень СОТ у додатку “*Reverso Context*”

говірні сторони, *on behalf and instruction* – від імені і за дорученням, *I beg to inform you* – маю честь повідомити, *I have the privilege to introduce* – маю честь представити, *the ambassador presents his compliments* – посол висловлює свою повагу, *presented his credentials* – вручив свої довірені грамоти, *letter of attorney* – домовленість.

У текстах НАТО фахова військова підмова є особливою формою професійної комунікації альянсу. Змінним компонентом документів є лексична підсистема, що має польовий характер, тобто її структура організована за принципом поля, в якому є центр із його ядром (термінологія) і периферія (субстандартна лексика). Різновидами військової лексики є слова та фразеологізми, які не належать до літературної мови, вживаються в усному мовленні військових і утворюють різні соціально-функціональні класи слів, які складаються з неоднорідних за своєю функціональною характеристикою лексичних одиниць. Наприклад, як і в документах ООН та СОТ, в текстах НАТО наявні термінологічні словосполучення, яким притаманна полісемічність [12]: *ballistic missile defence area (Operational (operational-tactical) territorial integration of functionally tied and specially deployed ground and space assets, air defence*

assets, and their control bodies for detecting and killing ballistic missiles at their trajectories within the specified boundaries) – район протиракетної оборони (Територіальне оперативне (оперативно-тактичне) об'єднання функціонально пов'язаних і відповідним чином розгорнутих сил, засобів наземного і космічного базування, засобів ППО, органів управління, призначених для виявлення і знищення балістичних ракет на їх траєкторіях в призначених межах; *battle management (Actions by a commander and staff to coordinate asset operations in order to perform combat assignments)* – організація бойового управління (Комплекс заходів, що проводяться командиром (командуючим) і його штабом для забезпечення узгоджених дій підлеглих йому сил і засобів в інтересах виконання поставленого бойового завдання). Зокрема, термін «*area*» може застосовуватися як у контексті оборони (захисту) права, так і економічної оборони (в контексті захисту фінансових прав та оборони міжнародно-торгівельних відносин). У додатку “*Reverso Context*” було здійснено порівняння термінологічного словосполучення «безпека ООН» відповідно до контекстного перекладу (рисунок 2) [10].

Спочатку сервіс здійснює переклад лише одного терміна «безпека», надаючи різні контекстуальні значення, які можуть бути наявні в усіх текстах, які розкривають юридично-правову категорію цього терміна. У контекстуальних варіантах знаходимо той, який відповідає обраній спеціалізації: *The United Nations Security Council must immediately assess the action of the State which has carried out the humanitarian intervention and adopt an appropriate decision* (Рада Безпеки ООН має негайно оцінити дії держави, який докладав гуманітарну інтервенцію, і прийняти відповідне рішення). У всіх інших текстових відповідниках категорія “*United Nations Security*” підтверджує правильний контекстуальний переклад.

Наданий приклад підтверджує, що здебільшого у текстах ООН, НАТО та СОТ є схожі терміни-відповідники. Наприклад, термін “*state*” в документах НАТО може означати як «державу», так і «штат» США (як учасниці військової організації): *Both the state and Federal authorities are bent on establishing a police state*. У першому випадку термін *state* стоїть в одному ряду з визначенням «федеральний» і, безсумнівно, позначає уряд штатів, на відміну від уряду всієї країни. У другому випадку *state* вжито в значенні «держави». Статути різних організацій можуть вживатися англійською (*Regulations, Rules, Constitution, Statutes* або *Charter*). Загальновідомі терміни часто вживаються в документах у скороченій формі: *Youth is also virtually excluded from Congress, the average age of members of the Senate being 56 years and of the House 51 years*. В цьому контексті скорочене *House* вжито замість повного терміна *The House of Representatives*: а) еквівалент у формі словосполучення. Випадки, коли англійському терміну-слову відповідає російське або українське словосполучення, становлять незначну кількість прикладів, наприклад: *bacteriological weapon* (бактеріологічна зброя), *balance of forces* (баланс сил, співвідношення сил); б) використання як еквівалента англійської абрєвіатури, наприклад: *NLRB – National Labor Relations Board*. Багато скорочень у документах мають два або більше значень, які можуть бути присутні у кількох міжнародних документах, проте в різному контексті. Наприклад: *OAS – Organization of American States* – Організація американських держав ОАД (у документах ООН), але Терористична організація французьких ультра ОАС (у документах НАТО).

Висновки. У процесі текстологічного аналізу юридично-правових документів ООН, НАТО та СОТ було доведено,

<p>Если вы еще не в курсе, я все еще отвечаю за безопасность ООН, а вы забрали все мои ресурсы.</p> <p>↳ In case you haven't noticed, I'm still in charge of U.N. security, and you've taken away all my resources.</p>
<p>Совет Безопасности ООН должен незамедлительно оценить действия государства, предпринявшего гуманитарную интервенцию, и принять соответствующее решение.</p> <p>↳ The United Nations Security Council must immediately assess the action of the State which has carried out the humanitarian intervention and adopt an appropriate decision.</p>
<p>Резолюции Совета Безопасности ООН или резолюции Европейского Союза не сильнее самой правды».</p> <p>↳ United Nations Security Council resolutions or those of the European Union are not stronger than the truth itself.</p>
<p>Республика Беларусь считает необходимым полное использование потенциала Совета Безопасности ООН для предотвращения и разрешения конфликтных ситуаций мирным путем.</p> <p>↳ The Republic of Belarus believes it is necessary to make full use of the potential of the United Nations Security Council to prevent and resolve conflict situations by peaceful means.</p>

Рис. 2. Приклад контекстного перекладу спеціалізованих термінологічних словосполучень ООН у додатку “*Reverso Context*”

що термінологічні словосполучення текстів мають ознаки як однозначності, контекстуальної незалежності, так і полісемічності. З огляду на структурні відмінності англійської, російської та української юридичної терміносистеми, під час автоматизованого перекладу можна помітити лексико-граматичні трансформації окремих термінів. Стверджуємо, що такі прийоми, як калькування, транскрипція, транслітерація й описовий переклад, найчастіше застосовуються під час перекладу безеквівалентних юридично-правових термінів ООН та НАТО. У решті випадків (аналіз еквівалентних термінів, контекстуально змінні термінологічні словосполучення) варто застосовувати корпусний підхід та здійснювати перевірку сталих виразів у спеціалізованих корпусах тексту і перекладацьких інтернет-додатках.

Література:

- Архипов А. Письменный перевод с немецкого языка на русский язык / А. Архипов. – М.: КДУ, 2008. – 260 с.
- Балабин В. Основы военного перевода (английская мова): [навч. посібник] / В. Балабин. – К.: Логос, 2004. – 208 с.
- Давлетукаева А. Диахронический аспект развития экономической терминологии (английский язык) / А. Давлетукаева. – Москва, 2001. – 340 с.
- Динес Л. Вариантность терминологических единиц в частноотраслевой терминосистеме / Л. Динес // Лингвистические проблемы формирования и развития отраслевых терминосистем. – Саратов: Изд-во СГАП, 1997. – 164 с.
- Комиссаров В. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1999. – 338 с.
- Кубиц Г. О проблеме применения специальной оценочной лексики в юридических текстах / Г. Кубиц // Юридическая юстиция. – 2007. – № 5. – С. 47–49.
- Федотова И. Г. Юридические понятия и категории в английском языке: [Учебное пособие] / И. Федотова, Г. Толстопятенко. – 4-е изд., перераб. и доп. – Дубна: Феникс, 2008. – 376 с.
- Офіційний сайт документів «СОТ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wto.org>.
- Казанцев А. Особенности перевода клише и штампов официально-делового языка (на материале французского языка): [Учеб. пособие] / А. Казанцев. – Челябинск.: 2002. – 67 с.
- Сайт параллельного перекладу юридичних документів «Reverso Context» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://context.reverso.net/перевод/русский>.
- Офіційний сайт архівних документів «ООН» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/index.html>.
- Офіційний сайт архівних документів «НАТО» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts.htm.

Демьянчук Ю. И. Применение текстоориентированного подхода в процессе автоматизированного перевода специализированных терминологических словосочетаний НАТО, ООН и ВТО

Аннотация. В статье рассматривается проблема применения текстоориентированного подхода в процессе автоматизированного перевода специализированных терминологических словосочетаний НАТО, ООН и ВТО. Сравнивается общий перевод юридических документов и возможность многовариантного перевода специализированных терминов через переводческий сервис “Reverso Context”. Осуществляется вывод, что в корпусах текста НАТО, ООН и ВТО присутствуют различные виды терминов и терминологических словосочетаний, перевод которых нужно осуществлять в соответствии с принципами специализированной языковой принадлежности.

Ключевые слова: специализированный текст, корпус текста, терминологические словосочетания, НАТО, ООН, ВТО, автоматизированный перевод, Reverso Context.

Demianchuk Yu. Application of the text-oriented approach in the process of automated translation of NATO, UN and WTO specialized terminological phrases

Summary. The article deals with the issues of using the text-oriented approach in the process of automated translation of NATO, UN and WTO specialized terminological phrases. Compares the general translation of legal documents and the possibility of multilingual translation of specialized terms through the translation service “Reverso Context”. It is concluded that in NATO, UN and WTO text corpora there are different types of terms and terminological phrases, the translation of which must be carried out in accordance with the principles of specialized linguistic affiliation.

Key words: specialized text, text corpora, terminology, NATO, UN, WTO, automated translation, Reverso Context.